

V. K.:

Fran Valenčič in drugi.

Nad hribom 144 se je zvečerilo. Nad Valonskim gričevjem so široke in neprodirne megle kazale nekaj jasnejšega soja; — daleč zadaj za njimi so nekje pokrajine, kjer sije solnce in vlada mir. Tu pa je včeraj z nočjo težak in moker oblak zavil mučeno zemljo med Vrhom in Fajtim hribom z usmiljeno kopreno, da ne vidi moritve narodov, da ne sliši tuleče pošasti, ki bruha grozo in pogin nad tem koščkom zemlje, kjer so . . .

. . . pred davnim, davnim časom, — ali je to pravljica? — pastirčki ukali za dimko, jagodo in lisko. Kje je tisti kraj, ki je bil tu nekoč, pokojno dihajoča idila?

Tu je bruhala včeraj toča železja. Pokalo je, grmelo, tulilo in žvižgalo in sikalo in prasketalo, kakor da se lomi svet. Zasule so se kaverne, izginili globoki jarki, betonirani podstavki so se razpršili, potrgale se žice, zazijale so razpoke, drevesa so se razletela v trske, in skale so pokazale rudasto drobovje, ob katerem so se plazili beložolti in sivi strupeni plini, kakor sapa tisočerih pobesnelih zmajev.

Zvečer je zaroselo iz nizkih oblakov, kakor da plače priroda nad slepoto človeštva, ki se kolje in uničuje nesmrtnne vrednosti za nekaj, kar bo prešlo; za to, kar bo stopilo za njim na plano, se bodo klali narodi bodočnosti z najnovejšimi izumi tehnike, a z istim srdom, kakor so se klali nekoč praočetje na barju s kamenitim bodalom in lipovim kijem.

Zaroselo je in šumeča voda je namočila kotanje. Umazani potčki so pričeli curljati preko groblja in namakati počrnela trupla, napol zarita v prah in zemljo, pokrita z ostanki kritij, orožja in žice, raztrgana in krvava.

V groblju se pomikajo črne sence. Od časa do časa zazvenči lopata, čujejo se pritajena povelja. Razdrapane postojanke popravljajo.

Potem zasveti curek jarke luči po pritajenih postavah in izgine. Zasveti in izgine vnovič. Napet molk.

Med šumenjem dežja udari na uho drug šum, počasi se bližajoč. Nekdo se plazi, nekaj diha v tej tmini pred nami. Nekaj šklokotne, nekje zatrklja kamenček, z levo ostro reskne jekleni puškin zaklop.

Potem bruhne peklo še enkrat. Nad nami razpoči nenadno solnce, da se za tri hipe okopljejo v prejasnem svitu robovi, ostanki

žice in plazeči se Lahi. Tak-tak taktaktak zaprasketajo strojne puške, nad glavami zatulijo zmaji in planejo nekam pred nas, nesoči grozo in pogin. Nekaj krikov iz mozga, do mozga. Potem se peklo zapre nenadno, kakor se je bilo odprlo.

V zopetno črno tišino zro odprte, podplute, steklene oči. Brezizrazno. Mrtve, žive. Razlike ni.

Lopate zvenče iznova. Jutri bo tu nov jarek, nova žica. Isto peklo in prokletstvo, isto mrtvaško kolo.

Le počrnelih teles bo nekaj več. V mōči ali na solncu, v groblju ali na skali bo črnelo njihovo meso in se belile kosti; kjer jih je ravno doletela splošna, enaka in direktna usoda, demokrat Smrt, veliki pomirjevalec živih, ki so „nadaljevali politiko miru z drugimi sredstvi“.

S tega vrha smrti se ti široko odpira razgled celo do Svete gore. Tam nekje je naša Gorica.

Naša!

Bledi narednik, ki stoji vzravnan nad žičevjem in gre z izgubljenim pogledom tja, se je nekoč, ko ni bil narednik, sprehajal pod kostanji na Korzu, hodil v pisarno in . . . in čakal sreče. Sedaj stoji nad žico. Ne sliši četovodje, ki leži na trebuhu v jarku pod njim in ga nujno svari, naj se zakrije vsaj za zaslon.

— Tam! Tam sem čakal sreče. Tam . . . od Jamelj do Krna me je nosil poklic. Ob Soči in Vipavi, v pisarni in pred sodnim stolom sem iskal sreče, iskal dušo, ki čuti in razume; iskal uspeha, iskal družice, iskal ljubezni in prijateljstva tudi še, ko sem skoraj obupal nad njima; in poslušal petje škrjančka in šumenje naših rek, gledal naša polja, naše solnce, naše nebo, govoril naš jezik, trden in sladak, in včasih so zazveneले strune . . .

Samo njemu in nekaterim. Ne več vsem, kakor pred leti v „Zvonu“. Zakladi so se kopicili, čakali, da pride čas, ko bodo dvignjeni. Dozorevali so. Samo enkrat sva s pokojnim dr. Dermoto imela priliko, da nama je Fran Valenčič čital nekatere svojih sonetov, krepih kakor Kettejevi, a dovršenejših vsebinsko.

Potem? Kroglja je bedak; gre, kamor hoče. Drobec ene je našel pot v čelo tihega misleca, prikritega pesnika, stoječega v kroju narednika nad žično oviro, zročega v izgubljeni raj. V preteklost, v bodočnost, — morda s prezirnim nasmehom na vajenih ustih.

Zvečer so se zopet priplazile sence, zazvenele so lopate. Lemuri kopljejo grob Faustu, predno je dovršil, kar je nameraval v duši.

Širne poljane Prikarpatja, temna Bukovina med rudečo Galicijo, Polesjem in Volinjem, sibirjska brda, podonavska globel in srbsko gorovje, sivi Kras in snežni Tiroli, kaj veste vi o našem jadu, ko imate dovolj svojega?

Ali na vas, na vas mislijo srca naših mater in ženâ, in ko izgovarjajo njih usta vaša imena, se ne spomni nikdo narodov, ki žive ali so živeli tam, nikdo na raznobarvno konfiguracijo teh dežel v atlantu, nikdo na vaša polja, gozde, gore in modro nebo. Le na ona polja mislimo in brda, kjer padajo naši sinovi, očetje, bratje, prijatelji; kjer mōči lastno in tujo grudo kri našega roda.

Srce, lobanja in drob njihov se bodo izpremenili v prah zemlje in gruda bo namočena, oplojena.

Onim pa, ki bodo ostali, bo zazvenelo z mogočnim bronom vprašanje:

„O bratje, bratje — kako je v vas?
Soli vaše njive zorane?“

Mi vsi, ves narod se bo vprašal.

Predno pojdemo na delo, mi vsi, kar nas je oračev narodove njive in kovačev njegove bodočnosti, bomo pobožno sklonili glave in se spomnili onih, ki so bili med nami in jih sedaj ni več.

Pred dnevi je padel Fran Valenčič. Pred njim in za njim drugi. Vsa njihova moč preidi na nas, da bomo silni v delu in v osveti, ko pride naš dan!

Književna poročila

Dr. Fr. Detela, Svetloba in senca. Povest. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. Slovenskih večernic 70. zvezek. 1916.

Za „Trojko“ je zdaj položila Mohorjeva družba pred narod to Detelovo povest. Iskreno me veseli, da morem prav jaz in na tem mestu, kjer sem o priliki ocene „Trojke“ rekel, da tisti spis za inteligenco ni več, za ljudstvo pa še ni, oziroma sploh nikdar prav ne bo, — da morem prav jaz, ki sem bil obžaloval, da ni gospod pisatelj svojega najbolj znanega dela za preproste poslušalce vsaj „prilagodil“, — to novo povest pozdraviti kot pravo hrano za Mohorjane. In edino s tega stališča o povesti tudi govorim; zakaj na izobraženca se niti ne obrača in je z „umetniškega vidika“ takorekoč brez vsakih pretenzij. A čeprav zna kak Finžgar v svojih „Ljudskih povestih“ večinoma zadovoljiti oba dela, je nam po „Trojki“ le toliko ljubše, da Detela tu tega niti ne poskuša. In tako je gotovo dosegel svoj namen: narod se bo ob ti knjigi zabaval in — blažil. Dogodki se razvijajo lepo naravno in po vrsti, vse je dobro utemeljeno, in vse osebe so pravi živi ljudje, — cel „mikrokosmos“ skrite slovenske vasice skozi skoro tri rodove je razgrnjen